



© Lise Boissinot – CRDP d'Aquitaine





1. Objectius

2. Dessenh

3. Dialòg

4. Tèxtes

5. Documents iconografics

6. Documents complementaris

De las activitats de cada jorn als grands moments de l'annada (Sant-Martin, Nadal, Carnaval) los tèxtes e las ilustracions donan l'escasença de tractar mantun aspècte cultural occitan. Lo professor organitzarà los aprendissatges en s'apiejar sus lo viatge dins lo temps : de l'Edat Mejana a l'ora d'ara, de l'ivèrn a l'auton, e viatge dins l'espaci tras Occitània tota, en utilizar los tèxtes (poèsia, romans, racontes e dialògs) e d'imatges variats : enluminadura, esculturas d'epòcas e de luòcs diferents, quadrant solari, sagèls, pinturas e dessenh.

Aquela unitat pro rica compòrta pas de grandas dificultats dins la mesa en plaça dels aprendissatges novèls.

1. Objectius

• Foncions lengatgièras

Se situar dins lo temps. Pausar de questions.

• Fonetica

Aquí encara prioritat a la prononciacion de las diftongas, que son una compausanta especifica de l'occitan, dins totas sas varietats. Lo professor insistirà tanben sus las finalas en *-in*, *-an*, e sus la prononciacion de mots particulars coma *dissabte*, *setmana* (aquò es tractat tanben a l'unitat 10).

• Gramatica

Prioritat a la morfologia verbala : aquesicion del present de l'indicatiu per los vèrbs del 3^{en} grop, e passat compausat dins sas formas e emplecs simples.

• Lexic

Lexic de la cronologia (moments del jorn, de l'annada), advèrbs usuals amb las preposicions que convenon. Vèrbs marcant la durada, la succession, las activitats especificas ligadas a de moments particulars.

• Cultura

Los moments importants dins l'annada, las fèstas.

2. Dessenh

[Introduccion generala §3.2](#)

• Los luòcs

Dins quina vila occitana son ? Que se vei dins lo fons ? Son a Tolosa, se vei la plaça del Capitòli. Far remarcar l'inscripcion en latin *Capitolium*. Dire qu'es lo bastit de la comuna (ostal de vila) de Tolosa.

Lo Capitòli es lo nom d'una estacion de metro, mas tanben de la Plaça, e de la comuna. Rampelar qu'es tanben una colina (un puèg) de Roma. Se pòt far descriure (lèu lèu) : lo bastit bricas ròsas, fenèstras tancadas, pòrta amb los tres drapèls.



• Los personatges del dialòg

Ont son ? Al segond plan. Los podètz reconéisser ? Dire son nom ? Qual es Arnaud ? Qual es Guilhèm ? Joana, ont se tròba ? Que fa ?

• Los autres personatges

Lo primièr plan : *Que fan ? Qu'an acabat de beure ?* Òc, an acabat lor veire... (Per introduzir lo passat compausat). *E los autres sus la plaça ?* (Emplegar : n'i a un que..., un autre..., se pòt veire...)

• Lo moment

Qual moment de la jornada ? De l'annada ? (Far d'ipotèsis). Donar qualques elements de la meteo : fa solelh, fa pas freg, i a pas de vent, lo cèl es blau..., per aquò n'i a que son a la terrassa del cafè defòra.

3. Dialòg

Introduccion generala. Anèx 1

Lo cafè que Mirelha ne ven, lo Florida, se tròba es sus la plaça del Capitòli.

Far notar e reemplagar mai que mai las preposicions e advèrbis de temps, e las formas verbalas, en parlar a la

persona 3. Per donar o melhorar la competéncia activa de l'interrogacion, òm se reportarà a la ficha 9 de *Practicar la lenga*, tò mò 2.

4. Tèxtes

Introduccion generala. Anèx 2

Per totes los tèxtes e quitament los documents iconografics d'aquela unitat se poirà preveire de far realizar, a l'oral e a l'escrich de questionaris sus lo contengut, la forma tanben, perfin d'aqueirir lo biais de pausar las questions amb totes los interrogatius *qui ? que ? perché ? ont ? quora ? lo qual ? quant ?...*

Seràn donats per lo professor a flor e a mesura que faràn besonh dins lo cors ; l'emplec de qualques uns deu èsser plan conegut e installat dins la practica dels escolans tre lors primièrs contacts amb l'occitan.

2 Los calendaris, p. 45 *Lengadocian*

Lo tèxt definís lo calendari (o calendèr) : la mesura cotidiana del temps, lo biais de lo reglar, de lo divisir, de lo comptar. Una metafòra espaciala permet de ne parlar : *camin del temps*. Lo mot d'explicar es lo de *tèrme*, del latin « termen » que significa *bòrna, bòla*.

Dins una societat cristianizada, lo calendari fixa, dempuèi l'Edat mejana, una cultura e una memòria en prenent las amiras religiosas que son los sants, las fèstas, Nadal, Pascas... *De fèstas, ne coneissètz d'autres ?*

De quines autres eveniments lo calendari fixa tanben la memòria, lo « recòrd » ditz Max Roqueta ? Agachatz vòstre calendèr...

De calendaris ne coneissètz d'autres que lo calendari crestian ? Lo calendari republican, lo roman que començava lo primièr de març, lo musulman que comença lo 16 de julh 622...

Lo narrador sosca a la regularitat del retorn de las annadas, a l'aspècte ciclic del temps *adomergit* per lo calendèr e que seguís l'anar de *las sasons, dels meses e dels jorns*.

Quina altra metafòra emplega aquí ? La ròda.

Lo calendèr rassegura. *Ont e cossí exprimís aqueste sentit lo narrador ?* Dificultat a imaginar un mond sens calendèr. Lo calendèr es un signe de civilizacion, d'umanizacion del temps inuman...

Puèi fa mencion dels *libres de rason* coma se disiá. Ne dona tanben la definicion : *libre ont l'òme de la familha escrivíá tot çò de bon o de mau que se podíá passar : naissenças, noviatges, mòrts, malautiás, rebas, faminas, prosperitat... e lo temps que fai*. En lengatge modèrn es un jornal, mas lo libre de rason a una foncion de memòria familiala, puslèu qu'individuala.



Perqué, a vòstra idèa, escriure l'istòria de la familha ? Que se fa encara ? Quora se pòt parlar de rebas e de faminas en Euròpa ?

Aquesta darrièra remarca fa s'interrogar sus lo narrador, sa personalitat, l'epòca ont viu. Òm pòt veire un biais filosofic de questionar l'evidéncia, de parlar del temps, de la vida, de la memòria... lo d'un òme madur, de segur. Òm donarà a la fin l'identitat d'aqueste narrador : Pendariès, l'eròi del libre de Max Roqueta, es un mètge montpelhierenc del sègle XVI, al temps de la pèsta. Lo libre es son libre de rason, e mescla justament reflexions personalas, anecdòtas sus la societat del temps, confidéncias e pantaisas alquimics.

1 Un sòmni dau matin, p. 45 Lengadocian

L'emplec de la primièra persona del plural se podrà elucidar en pausar de questions simplas per aquel tèxt de nivèl 1. *Qui a pausat la saqueta ? Qui a ausit lo mormolh de l'aiga ? Qui a seguit lo carrièron ? Qui es anat a la font ?* Las respòndas seràn de suposicions : enfants, trabalhaires, passejaires, caçaires, eca.

Tanben se demandarà : *Que se pòt ausir ? Que se pòt veire ? Que pòdon ausir / veire ?* Per far emplegar lo vèrb *poder* al present (per l'alternança *o/ò*, rampelar l'unitat 3). Atencion : i a dins aquel tèxt de vèrbs en *-ir* que seràn estudiats sonque a l'unitat 6 ; per installar lor aquesicion a l'infinitiu, se pòdon privilegiar d'estructuras amb *saber* o *poder* seguits de l'infinitiu : *se pòt seguir lo camin, lo carrièron, se pòt ausir lo mormolh, lo messatge, lo bruch*, eca.

Perqué pòt restontir la lenga ? Pòt restontir perquei a de mond per la parlar, eca.

• Remarca

Lo poèma de Joan-Pau Creissac es trencat de doas estròfas, la tresena e la quatrena, que vaquí :

Plora lo mond
Gengola e se torcís
Es que fai lum ?

Quista totjorn recomençada
A l'òrle d'un sègle
Trevat per l'anar de l'òme

Es l'interrogacion centrala que manca, interrogacion grèva sus la dolor umana dins lo sègle, una quista de lutz. Lo poèma sens son còr dolent desplega un paísatge roquetian, coma o anòncia la dedicaça e lo títol, manlevat a un títol de recuèlh de Max Roqueta *Sòmni dau matin*.

• Respòndas a las questions pausadas a la pagina 50 del libre de l'escolan

Lo gèst familiar associat a l'auton es lo de pausar la saqueta au bòrd del caminòl, gèst de passejaire, de caçaire, de trabalhaires... que caminan solets e fan la pausa. De pausar la question del narrador : cossí comprenètz lo *nos* ?

La scèna se passa *entre pèiras d'ostal e vinhal* qu'evòca qualque canton de garriga solitària, ont se pòdon entendre lo vent e l'aiga de la font, e mai de paraulas en lenga d'òc de locutors invisibles.

Lo camin, lo caminar, coma en cò de Max Roqueta, es associat a l'anar de la vida (de raprochar del tèxt d'en fàcia), a la meditacion sus l'avenir e sus lo mond que tot i fa sens e se rebat, de la formiga a l'aiga, de las mans voluntosas a la cara aimada. Del camin *que seguissèm dapasset* òm passa al camin *que nos mena* : demandar cossí se pòt interpretar aquesta evolucion de sens. Serà benlèu util aquí, segon lo nivèl de la lectura facha, de legir lo passatge suprimit.

Aquel tèxt se pòt utilizar per far una explèitacion de nivèl 2.

1 Es uech oras passadas, p. 45 Provençau

Es aisit dins aquel tròç de tèxt de Florian Vernet d'aprigondir l'utilizacion del passat compausat que serà estada començada dins lo dialòg d'aquela unitat.

Se remarcarà a la debuta del tèxt lo marcaire de temps *uech oras passadas*... que justifica l'emplec del passat compausat, amb la proximitat entre lo moment del raconte e la situacion evocada.

Se demandarà una reformulacion a la primièra persona : *Que ditz lo narrador ? Tornatz dire sas paraulas* (ai viatjat, ai pas ben dormit...), *puèi a la persona 3 : Que ditz ? Ditz qu'a viatjat, qu'a pas ben dormit*... Enfin de far far un dialòg sus las activitats del narrador : un escolan jòga lo narrador, l'autre l'enquistaire, lo que pausa de questions :

– *Qu'as fach aquesta nuèch ?*

– *Ai viatjat*, eca.

Dins la darrièra frasa lo *patron* es *Bostifar, lo director deis edicions de romans policiers e d'espionatge Masqueta*.

Dins la novèla de Florian Vernet, lo narrador se presenta coma *un negre, e pas mai. Alòrs, comprenetz, entre un que se desplaça qu'en Porsche darrièr crit, que pòrta que de vestits comandats a Londres, que manja que dins d'ostalariás amé de gents dau peçuc e l'autre (es a dire ieu), que viu a Pinhòlas, qu'escriu de libres a la plaça de maufatans (que de còps existon pas, d'alhors) que tòcan la moneda, qu'a de problemas d'identitat estent qu'es a mitat arabi dau costat de son paire, e un pauc pianto d'aqueu de sa maire, (e un pauc bròca per faire bon pes), la batesta es perduda d'avança*.



Aquelas precisions legidas als escolans a la fin de l'estudi del tèxt permetràn de donar un esclaratge diferent a las qualques linhas retengudas dins lo manual que son, de fach, la debuta de la novèla. Lo professor pòt tanben precisar, en començar l'estudi del tèxt, que lo mestièr del narrador es d'escriure de libres policièrs.

Paginas 46-47

Aquelas doas paginas son consacradas a de documents en relacion amb l'epòca de las fèstas d'ivèrn : Sant-Martin, Nadal e Carnaval, a despart del tèxt de M. Chapduelh (que l'istòria se passa dins lo temps de Nadal). Aquelas fèstas son de considerar a de nivèls diferents.

• Nadal

Nadal es una fèsta religiosa dins la crestianitat tota, e mai foguèsse pas celebrada pertot amb la meteissa fervor. Dins la tradicion, sovent, festejar Nadal èra limitat a anar a la messa de miejanuèch. Es dins la fin del sègle vint que Nadal prenguèt aquel aspècte comercial vengut un fach de societat (cadun se crei forçat e obligat de far coma los autres) amb l'escambi de presents.

Dins lo calendèr crestian, Nadal se celèbra lo 25 de decembre (mes de l'Avent) dempuèi l'an 534 ; abans, dins los primièrs temps del cristianisme, la Nativitat èra celebrada lo 6 de genièr ; aquela darrièra data es estada longtemps reservada a l'Epifania, mas a l'ora d'ara la Glèisa catolica celèbra l'Epifania lo dimenge mai pròche del 6 de genièr.

Epifania se ditz comunament *Jorn dels Reis*. En Espanha, los enfants recebon los presents lo Jorn dels Reis, *día de los Reyes*.

Los istorians de la religion e totes los teologians afirman ara que la fixacion de la data de Nadal se faguèt dins l'empèri Roman, d'un biais sincretic per remplaçar la fèsta del retorn del solelh. *Nadalets* designa lo periòde de uèch jorns avant la Nadal (cf. Mistral, *Lo Tresòr*), e apèlan *Nadalets* los cants de Nadal, escrits a partir del sègle XVIII, a la lausenja de l'enfant Jèsus e de sa maire, que son de còps de vertadièras sainetas musicalas. Dins totas las regions occitanas, se tròban fòrça recuèlhs de cants de Nadal. En Provença, son mai que mai coneguts los *Nadals* de Sabòli (sègle XVII).

Las *Pastoralas*, fòrça vivas e popularas en Provença e Gasconha, meton en scèna l'istòria religiosa ; son jogadas qualques jorns abans Nadal.

• La Sant-Martin

La Sant-Martin se festeja lo 11 de novembre (novembre se ditz tanben *mes mòrt*). Es una fèsta que se retròba dins fòrça proverbis dins Occitània tota. Es interessant de far observar als

escolans (pòdon comptar los jorns sus un calendèr : exercici de calcul e manipulacion del calendèr) que i a 40 jorns entre lo 11 de novembre e lo 25 de decembre e tanben 40 jorns entre Nadal e Nòstra dòna Chandeliera (qu'a agut coïncidit dins lo primièr milenari amb Carnaval), e mai 40 jorns entre Carnaval e Pascas : tot aquò fuguèt organizat arbitràriament per la Glèisa, que peguèt sas quitas fèstas sus de fèstas paganas anterioras en relacion amb lo moviment de las sasons, del temps, e los mites agraris d'abans la crestianizacion.

• Carnaval

Carnaval es una fèsta pagana qu'a remplaçat las fèstas de Lupercalas dins la Roma anciana. Segon C. Gaignebet, (*Le Carnaval*, Payot, 1979), citant Ovida, Febrier èra a Roma lo mes que vesia *landrar los mòrts, jos la forma de flambas, tras la vila*. Los òmes son deguisats en boc-lops, perque l'oracle consultat sus l'esterilitat de las femnas pendent lo regne de Romulus auria proclamat : *maires del Latium, qu'un boc pialut vos faga gròssas*. Aquelas Lupercalas èran en rapòrt amb de mites de feconditat.

Dins lo mes de febrièr, tot aquò se mesclèt amb la fèsta dels fòls (*Stultorum festa*) – de remarcar que fòls ven de *folis* que significava en latin « bofets » – amb lo remandadís de las armas, las luchas de grops de Joinessa que menavan las activitats de las fèstas, e trobam aquí las caracteristicas indo-europencas generalas d'aquel mes de desguisament e « d'oltra mesura » de Carnaval.

Las doas bèstias presentas – dins los desguisaments – dins aquelas manifestacions carnavalèscas son lo lop e l'ors, aqueste mai que mai dins los païses de montanha : Pirenèus, Alps (cf las fèstas de l'Ors, lo mit de Joan de l'Ors). Un trabalh de recèrca sus la tematica de Carnaval pòt èsser demandat dins totas las regions occitanas, alentorn de las practicas locals en maniera de desguisaments, sus los cants, sus l'alimentacion particulara d'aqueles jorns especifics.

2 Lo vèspre de la Sant-Martin, p. 46

Lo passatge citat es manlevat al roman de Felix Gras, *Li rouge d'òu Miejour*, publicat en 1895 a Avinhon en cò de Romanilha. Es un roman istoric que conta la montada a Paris dels federats marseleses, en julh de 1792, e lor engatjament per far triomfar la Revolucion lo 10 d'agost. Republican e Felibre, Felix Gras vòl mostrar que l'istòria locala e la nacionala son estrechament ligadas. Es lo batalhon eroïc dels Marseleses que popularizèt l'imne nacional (veire dins lo segond tòrn del libre de l'escolan l'unitat 15).

La part de provençalitat tradicionala dins aqueste roman caup dins son estructura de *recit de velhada*. Lo narrador

Provençau



conta coma ausiguèt, a de velhadas ont assistiguèt amb son grand, lo vièlh Pascal far lo raconte de son aventura revolucionària. Cada capitol dobrís sus una velhada, amb sa mesa en scèna particulara, dins la botiga del cordonier del vilatge de Malamòrt (veire lo tèxt p. 96 del libre del l'escolan). Ara (es la dubèrtura del capítol VII, titolat *La libertat o la mòrt !*), sèm a la sant Martin, es a dire lo 11 de novembre, a la fin del sègle XIX.

Lo vin novèl dins lo tèxt es apelat : *semostat* (fr : *le moût, le vin tiré de la cuve avant la fermentation*). Lo grand pòrta tanben, per acompanyar deliciosament las castanhas rostidas (que fan beure) de *malvesia*, es a dire un vin muscat, que sèrva dins sa *cròta*, sa cava. Se fan còire las castanhas dins totes los ostals a l'encòp (bèl exemple d'activitat tradicionala), amb de *sartans castanhieras* es a dire traucadas. Un còp cuèchas – se fa totjorn aital ! – las castanhas se sarran dins un flòc de jornal, o una saca, « per lei faire susar » e se tenon al caud sul « peile ». Lo tèxt a una dimension etnologica interessanta de far trabalhar d'ont mai qu'aquelas practicas son pas desconegudas a l'ora d'ara.

De qué se soven mai lo narrator d'aquesta velhada dins son vilatge ? Odors e bruches que fan lo sovenir agradiu : *petaradas* del semostat que se destapa, de las castanhas que se rostisson. *E mai ?* E mai las chatas que quilan e que cantan de *cants de Novè*.

Quina impression domina d'aquel recòrd de velhada ? Un sentit de jòia partejada, de bona umor, de fraternitat vilatgesa, plan en acòrdi amb lo tèma « politic » del roman, mas pacific, acordat al temps de patz.

Provèrbis

La sant Martin èra, de pertot, lo jorn que se tastava lo vin novèl e que se tapavan las botas, e mai lo jorn que se logavan los vailets de bòria. Mistral cita, dins lo *Tresaur*, fòrça provèrbis provençals, mas tanben gascons, roergats o lemosins, qu'an rapòrt amb lo vin :

Per San-Martin

Tapa lei botas, tasta lo vin.

A Sant-Martin

La castanha e lo novèu vin.

Veire tanben per d'autres provèrbis en lemosin sus la Sant Martin, dins *Almanach limousin pour l'an 1989*, Jan dau MELHAU, edicion Souny, Limoges 1988.

■ Per l'an que ven, p. 46 Provençau

Es subretot plan coneguda en Provença la darrièra linha : *es non siam pas mai, que non fuguem pas mens !* formula rituala que se ditz encara per Calenda / Nadal, e per sovetar la bona annada. Mistral la cita dins lo passatge de *Memòri e Raconte*, plan conegut, que conta la velhada de Novè en cò sieu, al mas del Jutge de son enfança. Veire lo document complementari *La velha de Novè* amb de nòtas e de questions per far reformular.

① Carnaval, p. 47 Lemosin

Autres còps, dins la societat tradicionala rurala mai citadina, Carnaval èra una fèsta pagana plan importanta, ligada al lum, a l'inversion, de pertot : moment de tria per plan manjar, se divertir, s'assemblar, per la derision tanben. Aital se marcava la fin de l'ivèrn, e subretot se marcava l'arribada de la prima (cf : *La nuèit que se minja lo dia*, CRDP d'Aquitaine / CDDP 64) .

Aquí dins lo tèxt de Marcela Delpastre, es question dels *mascarats* (los qu'èran grimats, desguisats), e de çò que se manja dins la setmana de Carnaval. Òm pòt demandar als escolans se manjan d'especialitats regionalas per aquela fèsta, e far cercar tanben de recèptas de Carnaval (pastissariás e plats de carn). Perqué son *mascarats* lo monde ? (Veire çai-dessús : inversion de las valors, dels ròtles, del reng social, de l'atge coma per rampelar la fèsta dels fòls de l'Antiquitat). Carnaval es una fèsta per far tornar lo lum, e las fàcias grimadas de negre dels *mascarats* son una reproduccion de l'abséncia de lutz lunària.

Amb aquel tèxt a l'oral se pòt far emplegar lo present sus çò qu'es dich de las activitats alentorn de Carnaval, puèi una reformulacion es possible après l'estudi del tèxt, al passat compausat.

Après l'estudi del tèxt, per un exercici escrich de fixacion dels aprentissatges o per una evaluacion, se pòt proposar : Lo ser del dimars de Carnaval un enfant ditz tot çò qu'a fach, tot çò qu'a vist dins sa jornada ; parla tanben de çò que lo mond de sa familha an fach.

Dins lo tèxt, es question de *La Mairina* : aquel nom, pòt designar la que pòrta l'enfant sus los fons baptismals, o ben la grand dins qualques parlars occitans. Mas aquí es per una autra rason ; l'explicacion n'es donada per Marcela Delpastre dins *Las vias priondas de la memòria* (long tèxt autobiografic, que Marcela Delpastre i conta sos sovenirs d'enfança, dins las annadas trenta, a Chamberet, en Corrèza), cf. lo tèxt dins los documents complementaris.



2 Jòunes o vielhs, p. 47 Lemosin

L'eròdi del roman de Micheu Chapduelh, *De temps en temps*, fa un viatge : remonta lo temps e rescontra de mond que l'ajudan per sasir lo sens de la vita, de la mòrt, lo sens del temps tot cort. Aquel dialòg entre dos òmes que se rescontran per carrièra, en ivèrn, dona una idèa de la tonalitat de l'òbra. Lo mai vièlh expausa son biais de veire lo mond de son sègle (s'agís de la primièra mitat del sègle XX). Se pòt far parlar sus çò que ditz aquel personatge : *perqué los òmes son de maquinas ?* Aquò pòt menar a una reflexion sus la vida modèrna, coma vivèm, amb qualas maquinas que nos son indispensables, e los comportaments qu'aquò indusís.

La fin del tèxt que fa referéncia al temps de Nadal pòt tanben èsser utilizada per evocar lo trabalh de l'emplegat municipal dins aquela epòca de fin de l'an, qu'a de netejar las sòbras de las gents qu'an festejat (societat de progrès tecnic, de léser, de consum, eca.). Aquí se tornarà emplegar lo passat compausat en demandar cossí an festejat lo mond ?

1 Siaja Belier, p. 48 Lemosin

Quatre vèrses cortets de Roger Ténèze que tòrnan coma un refranh dins lo poèma *Las ombras sobeiranas* per evocar tres moments de l'annada :

- lo mes de febrèr (apelat *belier* en Lemosin bas, mes del començament del retorn de la prima, veire ensús los tèxtes e documents sus Carnaval) ;
- lo mes de junh (mes de la Sant Joan, mes de l'equinòxi de la plenitud floral e vegetala ; veire p.73 : *Lo fuec de Sent-Joan* de Marcela Delpastre) ;
- l'Avent, coma una fin d'aquel cicle del temps que mena la creacion e la mòrt de la natura, mas tanben dins lo poèma entièr, la naissença, la vita e la mòrt de totes los que lo poèta a aimats, sa familha e sos amics.

Lo poèma comença per : *Emb la dolçor del temps novèl*, coma lo primièr vèr de la cançon del trobador Guilhèm IX de Peitieu, e plaça aital la tonalitat de *Las ombras sobeiranas* dins una tradicion d'escritura que remanda a la debuta de l'epòca gloriosa de la produccion literària occitana.

Totes los escriches de Roger Ténèze son estats amassats e presentats per Miquèla Stenta dins l'obratge *Roger Ténèze, Òbra completa, pròsa e poèsia*, éditions Les Monédières, 1985.

1 L'eleccion de Miss Milhòc, p. 48 Gascon

Vaquí un tèxt de Roger Lapassada que tracta amb una amira critica de las manifestacions estivalas. Serà interessant de far ressortir l'umor dins l'antifrasa.

Far precisar a quin moment de l'annada se debanan aquelas manifestacions. *Que fan las gents ? Coma son presentadas ? Qu'an fach ?* Son venguts, son arribats, an pas doblidat lo fòto, an manjat eca. *Quinas menas de fèstas son criticadas ? Que se pòt dire de la darrièra frasa ? Mostrar qu'aquò li agrada pas a l'autor.*

Se pòt far tornar prene lo tèxt en demandar als escolans de far una tièra de totes los personatges presents (se'n pòt apondre per precisar : las femnas, los enfants, los jornalistas, los vièlhs, los joves, eca) e de los qualificar amb de participis passats, puèi de bastir de frasas en parlar au passat compausat ; donar qualques participis passats irregulars se son necessaris : *fach, volgut, dich, pres, begut* eca.

2 Abòr, p. 48 Gascon

L'arribada de l'abòr (l'auton), sason ligada a la malanconiá, amb de nòtas coloradas, bolegadas per lo vent. Après la lectura, far reconéisser las activitats de la sason, dels moments de la jornada, far imaginar las activitats per los mainats, e l'autor, en far emplegar de vèrbs al passat compausat : *anar, dintrar, sortir, venir* (amb l'auxiliari *èsser / estar*) e tanben *remarcar, pensar, dire, far, prene, reprene, voler, poder, sentir*.

De remarcar los vèrbes que se respondon : v.2 e 14, v.3 e 15 : *l'aurei (masc. ofem. ?) es vengut per... Coma son lo rasim, lo milhòc ?* Son madurs, an madurat. Utilisar los vèrbs del tèxt e los far emplegar o tornar emplegar al passat compausat : *l'abòr qu'arriba, l'abòr es arribat* ; començar amb de vèrbs regulars, puèi complicar amb los vèrbs qu'an un participi passat irregular. Se poirà far remarcar aisidament que lo passat compausat es ligat al present ; s'emplega aquel temps per parlar de çò qu'es passat mas que demòra dins lo present. Ex. : *ai tròp manjat, soi malaut (-ara)* ; opausat a : *mangèri tròp, foguèri malaut* (faches acabats al moment que parli).

Aquel tèxt permetrà tanben d'utilizar de vèrbs un pauc mai complicats del tresen grop (infinitiu en *-er, -re*) al present de l'indicatiu, en insistir sus la 3^a persona del singular, per ben far remarcar qu'es facha sonque amb lo radical (*venir, atendre, s'adromir*) e pas oblidar : *morir* (dins lo tèxt), *dire, faire, saber, voler, poder* que son d'un emplec plan corrent ; veire los exercicis que los fan emplegar a d'autres personas. Lo professor demandarà d'aprene una o doas estròfas, o al mens qualques vèrbes d'aquel poèma per los escolans que pòdon pas mai far.



De bon saber, p. 48

Richard Cœur de Lion

Tres obratges aisits de legir per s'assabentar sus Alienòr e Richart, las crotzadas e la vida a l'Edat Mejana :

Régine PERNOUD, *Aliénor d'Aquitaine*, Livre de poche, Paris, Albin Michel, 1965.

Georges DUBY, *Dames du XII^e siècle, Héloïse, Aliénor, Iseut et quelques autres*, Paris, Gallimard, 1995.

Ivan CLOULAS, Anne DENIEUL, *Bérengère et Richard Cœur de Lion, chronique d'amour et de guerre*, Paris, Hachette littératures, 1999

De consultar tanben una cronologia sus un desplegant amb mapas e fòtos : *Aliénor d'Aquitaine, Richard Cœur de Lion*, Le Cannel, edicion TSH, 1999

Quauquas flors, novèla, p. 49 *Lemosin*

Aqueles tèxtes son pas de novèlas mas de poèmas de Joan-Claudi Rolet, autor de dos recuèlhs publicats : *Flors*, qu'aqueles tèxtes ne son tirats, publicats en 1987, per l'IEO 87 e Los

Chamins de Sent Jaume e *Paraula d'amor*, paregut en 1987 tanben en suplement de la revista *Friches*, n°18.

Ça que la, cadun dels poèmas constituís una istòria pichona que la tematica ne pòt èsser tractada d'un biais metaforic (la flor personalizada : *Flor secreta, Flor aboriva*), mas tanben coma una alegoria (*Flor d'amor, Flor de folia*). Cada tèxt se pòt donar de legir independentament un de l'autre. Lo darrièr conten passats simples e imperfach : reven al professor de los signalar e de donar los infinitius. L'autor presenta d'un biais poètic, en fasent semblant de contar de causas anodinas, de tematicas plan seriosas e quitament grèvas : aital *Flor de folia* se pòt legir en pensar a totas las guèrras . La personalizacion de las flors dona d'imaginar de sainetas ont las flors prenon plaça coma de comedianas nautas en color e en vidas inventadas per portar un agach critic sus lo mond e sus los sentits dels òmes.

5. Documents iconografics

[Introduccion generala. Anèx 3](#)

Paginas 44-45

Aquesta pagina dobla es consagrada a la mesura del temps. Los escolans pòran legir l'ora, opausar lo temps regular donat per lo relotge al temps mens precís del quadrant solari, discutir de l'interès dels dos sistèmas.

Horloge de la préfecture de Montpellier XIX^e siècle, p. 44

Dempuèi lo sègle XIV, los bastiments oficials an sovent un relòtge que dona l'ora civila precisa, opausada a l'ora religiosa mai anciana, mens precisa. Lo temps ritma l'activitat umana e favoriza la prosperitat : l'agricultura es simbolizada per Cerès (amb las fruchas espendidas a sos pès, e una vaca a son costat) ; lo comèrci e l'industria son simbolizats per Mercura. *Cossí se pòt reconéisser Mercura ?*

L'activitat demandada pòt èsser tot simpletament de legir l'ora. Çò que permetrà de far aparéisser lo biais occitan de dire *sièis oras manca vint del vèspre* e non *dètz e set oras quaranta*, puslèu reservat als oraris oficials. La descripcion mai detalhada serà facha per los escolans mai avançats.

Enluminure, abbaye Saint-Martial de Limoges, Paris, BNF, ms lat. 1121, p. 45

Aqueste document reproduís lo foliò 28 del *Tropaire-prosièr* de Sant Marcial de Lemòtges, que data del mitan del sègle XI (e non XII coma indicat sus lo libre de l'escolan). Ven de la bibliotèca monastica de Sant-Marcial de Lemòtges que, probable, i foguèt realizat. Lo manuscrit complet compòrta 247 fuèlhs de pergamin de format 26 cm x 16 cm. S'agís d'un recuèlh de pèças liturgicas destinadas a èsser cantadas per l'ofici, las processions, segon las fèstas de l'annada.

Lemòtges foguèt, amb l'abadiá Sant Marcial, del sègle XI al sègle XII, un dels luòcs màger de la cultura occidentala, fòrça conegut per son ensenhament, sa musica, sos manuscrits e sos esmalts.

Cossí se compausa aquesta pagina ? Dins la partida superiora, un dessenh, puèi una linha de mots escriches en majusculas roge, puèi doas linhas de tèxt desseparadas per de punts pichons.



• Las primièras notacions musicalas

Aquestes representan una de las primièras notacions musicalas conegudas, acompanyant lo tèxt qu'èra cantat. Èran pas de nòtas mas de neumas : indicavan pas lo ritme ni la longor, sonque la nautor musicala, sens portada (qu'apareis al sègle XIV). Lo cant religiós èra una de las principalas activitats dels monges (amb la còpia dels manuscrits e las enluminaduras) qu'avián de lo practicar sens decas. Son eles que metèron al punt lo sistèma de trascripcion musicala. L'abadiá foguèt tanben un dels grands centres d'enriquiment de la liturgia cantada (d'unes aires polifonics son coneguts al jorn d'uei).

La musica èra, amb l'aritmética, la geometria, l'astronomia, un dels elements constitutius del quadrvium ; lo trivium compreniá la gramatica, la retorica, la dialectica ; los dos compausavan l'ensenhament qu'èra essencialament religiós. Aqueste manuscrit, que presenta sus una meteissa pagina tèxt, dessenh e musica, es un bon exemple d'aqueles sabers.

• Tèxt e imatge

Tèxt e dessenh forman l'autre centre d'interés de la pagina. Lo dessenh ocupa la partida màger de la susfàcia. Dins una simetria perfècha, representa la letra M, primièra letra del tèxt escrich en roge : *Martialem per sec[ul]la*. La letra es composada de dos aucèls e del còs del personatge central censat representar l'apòstol : remarcar vestit e costurnes, coma sus lo capitèl de Lubersac. La finessa e la precision dels detalhs caracterizan las enluminaduras medievals. Lo dessenh es doncas una partida del tèxt.

• Marcial, l'apòstol lemosin

Marcial a pas d'existéncia atestada per los tèxtes. Foguèt benlèu, al sègle IV, lo primièr evangelizator de la ciutat dels Lemovices. Un culte se desvolopèt sus sa tomba, un monastèri se quilhèt que venguèt un dels centres mai importants de peregrinatge de la crestiantat, una etapa importanta sus lo camin de Sant Jacme, entre Germania e Espanha. Nasquèt alara la legenda de sant Marcial que s'afirmèt pauc a cha pauc coma una vertat incontestada : Marcial seriá estat un contemporan del Crist ! Son ròtle d'evangelizator li auria valgut lo títol d'apòstol. Sus lo document, se remarca que lo mot latin *apostolū* (primièra linha del tèxt, en roge), remplaça un mot anterior, rasclat. L'apostolicitat de Marcial seriá doncas pas reconeguda de totes, e mai al sègle XI a Lemòtges ?

• Lo tèxt

Se remarcaràn sus lo pergamin, las linhas a la poncha seca, que servissián a guidar lo copista, la diversitat de las escrituras (oncias rojas de la primièra linha ; carolinas pichonas del tèxt). La primièra linha es escricha en roge, segon l'usatge

medieval. Les escolans podran remarcar enfin lo biais que las informacions son ierarquizadas (dessenh, tèxt, musica), dins aquesta pagina plan diferenta saique de nòstre biais actual. L'abadiá de Sant-Marcial donèt tanben de manuscrits en occitan : ne vendrián particularament lo manuscrit del drama liturgic del Sponsus, lo de l'Evangèli de Sant-Joan (cap a 1130) : los monges escrivian pas que lo latin !

Cadran solaire à Becetto (Italie), p. 45

Es escrich :

L'es mielhs un bon rasonament d'un marrit pagament

(Mieux vaut un bon raisonnement qu'un mauvais paiement) ; aquò se podrà far trobar per d'escolans avançats, e benlèu comentar.

Aqueste quadrant es modèrn, amb la crotz occitana, data de la fin de las annadas 90 e se tròba, amb qualques autres, sus una paret de bòria dins un pichon vilatjon de las valadas occitanas d'Itàlia, a Becetto dins la Val Varacha. Es una costuma d'aver de quadrant sus los murs dels ostals, de las finials dins las valadas piemontesas italianas, coma dins d'autres regions occitanas. Dins aquela valada la comuna de Blins sèrva dins son territòri un vertadièr tresaur de mai de quaranta *solaries*, que foguèron faches entre 1735 e 1934, escriches en latin, en francés, en italian o en occitan, mesclant de còps los idiòmas. Un trentenat son estats restaurats desempuèi qualques annadas e se pòdon visitar en seguissent un itinerari pedèstre.

Dins aquela valada se contunha tanben la tradicion de la Baía, fèsta carnavalesca que tòrna prene de figuras emblematicas, culturalas e istoricas qu'an marcat l'istòria de las gents de las valadas. La mai importanta es la de Sant Pèire, e se fa cada cinc ans. Las femnas son exclusas de la participacion dins los cortegis de la baía (veire *Valadas occitanas e Occitània granda*, de Dario ANGHILANTE, Gianna BIANCO, Rosella PELLERINO, edicion Chambrà d'oc / Regione Piemonte, Torino, 2000).

Las inscripcions dels quadrants solaris an sovent rapòrt amb la fugida del temps, coma la que trobam sus l'ostal de Mistral a Malhana, a costat del quadrant adornat d'un lusèrn : « Gai lesert bèu toun soulèu / L'ouro passo que trop lèu / E deman ploura benlèu ».

Los escolans

Lor demandar se coneisson de quadrants solaris, se ne pòdon far una presentacion a la classa, amb documents (fòtos, dessenh) e relevar las expressions que los acompanyan (en latin, en francés e en occitan tanben). Se pòt consultar lo siti <http://www.cadrans-solaires.org>



Paginas 46-47

Nadal e Carnaval dins l'iconografia : veire la presentacion de la dobla pagina ensús avant los comentaris sus los tèxtes.

Nativité, chapiteau de l'église de Lubersac (19), XII^e siècle. p. 46

Aquela Nativitat del sègle XII fa partida d'un ensems de capitèls istoriats dins la glèisa de Lubersac en Corrèza. Semblariá qu'un meteís atalhièr aja participat a l'elaboracion dels tèmas del testament Novèl a Lubersac, Vosias (Vigeois), Arnac, Conceza, Lascaus (19), Sant-Joan de Còsla (24), Moissac (47). Istorically se pòt rampelar qu'a partir de 1152 las dinastias lemosinas devián obediéncia al rei d'Anglatèrra (Enric lo segond, Plantagenest). Se sap que los Angleses qu'avián causit Lubersac coma luòc de defensa, s'avián retirat dins un fòrt bastit prèp de la glèisa romana de Sant Ilari.

Explicar que vesèm plan : l'Enfant Jèsus al mièg, amb sa maire jasenta (representada coma las Verges pre-romanas) e Josèp darrièr que pausa sa man sus los pels de la Verge Maria. Sus la partida de senèstra son dos dels reis magues (qu'èran tres : Melquior, Baltazar e Gaspar) que pòrtan los presents a l'enfant que ven de nàisser (se conéisson a las coronas). L'ase e lo buòu passan lo cap dins la dubertura de l'estable ont s'abriguèron Josèp e Maria. Per fotografiar los capitèls J.-F. Amelot (especializat dins las representacions de l'art religiós en Lemosin) s'èra enauçat al meteís nivèl qu'elles, es per aquò que se remarcan los caps desproporcionats dels personatges : los capitèls son plan nauts dins la glèisa e se veson de costuma per en dejós, qualques metres mai bas. Aital los escultors trabalhavan perfin que de debàs lo còs e lo cap se veguèsson amb de proporcions corrèctas.

Se pòt far remarcar als escolans, per far referéncia a la nocion de temps tras los sègles, que sus aquel capitèl los personatges son vestits coma las gents de l'Edat Mejana e non pas coma las gents de l'epòca de la naissença de Jèsus.

Au Musèu de l'Eveschat a Lemòtges se tròba un remirable triptic de la Nativitat, d'esmalt pintrat dins las dominantas blavas e blanchas, atribuït al « Mestre dels Grands Fronts » (los personatges an totes un front bèl oltra mesura). Es sus lo panèl central que se tròban, coma sus lo capitèl de Lubersac, representats la Nativitat, e en mai l'Adoracion dels Pastres. Après una descripcion dels personatges, e qualques explicacions necessàrias sus eles – utilizar de segur las coneissenças dels escolans, mas se pòt demandar tanben, a l'avança, de cercar qui èran los reis magues, e de se documentar sus aqueles fachs de l'istòria religiosa crestiana –

se poirà aisidament tornar far emplegar lo passat compausat (*es nascut, an trobat, an portat, son arribats, son venguts, an fach, an vist, an seguit eca*) .

Las òbras d'art religiosas, tant coma las representacions mitologicas, tròban naturalament lor plaça dins l'istòria de l'art, l'istòria, la sociologia, l'etnologia, la literatura, la cultura en general.

Sagèls Santons de Provença, p. 46

En Provença, per Nadal (Nadau / Novèn en provençal), i a tres causas de las importantas, la grèpia, lo catcha-fuòc e lo gròs sopar.

• La grèpia e los santons

L'origina de la grèpia (Mistral ditz « lo Belèn ») es marsehesa. Es una representacion, en figurinas d'argela, de la nativitat, inspirada de las *pastoralas* que se fasián, e se fan encara, dins las glèisas, amb de personatges vius. Lo mot de *santon*, passat al francés, es un mot occitan, lo diminutiu ipocoristic de *sant*. Es totjorn important de far remarcar als escolans los manlèus linguistics del francés a l'occitan.

Al sègle XVIII, los santonièrs apondon al personatges biblics (Jèsus, Maria, Josèp, los Reis Mages, e mai l'ase e lo buòu) de personatges de la vida cotidiana. Totes los mestiers tradicionals, de la vila, del campèstre e de la mar, seràn representats, los pastres de segur, mas tanben lo molinièr, lo fornièr, lo pescaire, l'orsalhièr, l'amolair, la bugadièra, la païsana... totes amb un present que venon portar a l'enfant. Aquí, avèm, amb tres sagèls sus lo tèma dels « santons de Provence » : lo pastre, la peissonièra, lo tamborinaire. Far descriure cadun dels personatges, la peissonièra amb la balança romana e la banasta de peisses (de comparar amb l'aquarela de la pagina 144), lo tamborinaire amb lo tamborin, lo pifre dins la man gaucha e lo capèl bèl, lo pastre amb la jarga e lo baston, un anhel jos lo braç, los autres a l'entorn. I a tanben lo ravit, dins sa posicion emblematica, braces levats e l'aire innocent...(veire la descripcion que ne fa Mistral, dins *Memòri e Raconte*, citada en tèxt complementari : *Lo jorn dei Reis*)

Per veire d'autres santons, anar sus los sitis dels santonièrs mai coneguts, coma Carbonel de Marselha o Fouque, d'Ais de Provença :

<http://www.claude-carbonel.com>

<http://www.santonsfouque.fr>

• Lo catcha-fuòc

Lo catcha-fuòc, lo soc que cremarà tota la nuèch de Nadal (de lenha de perièr, d'oliu, de cerièr). Èra portat al fuòc per l'ajòl e l'enfant mai pichòt de la familha.



• Lo gròs sopar

Qu'es un sopar magre, de fach, de la nuèch de Novè, amb de merlussa e de cadas (veire lo tèxt de Mistral citat en document complementari) mas amb los tretze desserts tradicionals. Aqueles tretze desserts simbolizan los dotze apòstols e Jèsus.

Se compausan d'un biais pro liure a l'entorn dels produches següents :

- los 4 Mendicaires, simbolizant los òrdres religioses : Franciscans (figas secas), Dominicans (las passarilhas, « raisins secs »), Augustins (anogas / noses e avelanas) e Carmes (amètlas peladas) ;
- las pomas d'irange, o las mandarinas, las prunas secas ;
- las pomas ;
- las peras d'ivèrn ;
- lo nogat blanc o negre, amb de noses, pinhons, pistachas, amètlas ;
- los dàtils ;
- lo melon d'ivèrn ;
- los rasims ;
- la pasta de codonh ;
- los fruches confits ;
- los calissons ;
- de pastissariás, de còcas :
 - las bonhetas, las avelhetas o maravilhas (merveilles)
 - la pompa d'òli (una mena de fogassa).

Se pòt encontrar mai de 13 desserts, e los convidats causisson segon lor enveja.

Carème et Pançard, p. 47

Comentari dels dessenh : veire los sitis mencionats çai-dessús a la debuta de la presentacion dels tèxtes de las paginas 46-47.

Caresma : aquel mot ven del latin popular : *quaresima*, forma alterada del latin classic *quadregesima (dies)* : le quaranten jorn (avant Pascas). Es lo periòde que va de Carnaval a Pascas. *Pançard* pòrta plan son nom amb sa pança redonda, es un dels personatges màgers del carnaval de l'encontrada de Pau.

Carnaval, escrich *quarnivalle* dins un tèxt walon en 1268, vendriá segon los etimologistas O. Bloch e W. von Wartburg, del toscan *carnelevare* : « tirar, levar la carn », per metatèsis. Segon las regions occitanas se pòràn utilizar de contes, de cants, de provèrbis en rapòrt amb lo Carnaval.

An desaparegut, p. 48

La pagina tracta de la fugida del temps, de la fugacitat de l'istant, de la brevetat de la vida.

Aquí l'escultura de Sylvie Mouly-Tramont es de fusta pintrada. L'artista trabalha sus de tròces de fusta e escalpra de personatges per una mesa en scèna alegorica : aquí es una protèsta contra los genocidis. Aquele escultura mesura 1m 80, es de fusta de cacièr, e representa un ancian, una femna, e una drolleta que pòdon èsser lo grand, la maire e la filha, tres personas d'una meteissa familha, tres generacions. Dins la partida esconduda de l'escultura i a tanben un òme. Se legisson de sentits de dolor, tristesa, orror sus las caras. Se pòdon reactivar las competéncias anteriorament vistas per lo retrach (unitat 2). *Quels sentits reviran los uèlhs grands dubèrts de l'òme vièlh e de la drolleta ?* Se pòdon far de suposicions sus çò que lor es arribat : benlèu que *an vist...*, *an agut...* Per emplegar lo passat compausat a la primièra persona, plural e singular, se pòdon far parlar los personatges.

6. Documents complementaris

• Nadal

Per acompanhar tèxtes e ilustracions de las paginas 46 e 47 : Per mai d'entresenhas sus Nadal, se pòt consultar l'obratge de Cristian LAUS e Daniel LODDO, *Nadals*, IEO

Proverbis per la fin de l'an

Tal jorn la Nadal
tal jorn lo cap d'an.

Sent-Silvestre un còp l'an
La velha de cap d'an.



La velha de Novè Provençau

Fidèu ais us ancians, a ! per eu la màger festa èra la velha de Novè. Aqueu jorn, de bòna ora, lei boiers desjonhián. Ma maire li donava, en chascun, dins una servieta, una bèla fogassa a l'òli, una rondèla de nogat, una jonchada de figas secas, un fromatjon, un api, ambé una fiòla de vin cuech. E, quau d'aicí e quau d'ailà, tot aquò gratava camin, per anar *pausar cachafuòc*, dins seis endrechs, a seis ostaus. Au mas non demorava que lei paurei marrits qu'avián ges de familha ; e même, de parents, quauque vièlh jovenòme, arribavan de fes, au tombar de la nuech, en disènt : « Bònei festas ! veniam pausar, cosin, cachafuòc amb vosautres ».

Toteis ensèm anaviam quèrre, joiós, lo *Cachafuòc* que faliá que fuguèsse, sempre, un aubre fruchau. L'adusiam dins lo mas, toteis arrengeirats, lo plus ainat d'un bot, ieu lo caganís de l'autre ; tres còps i fasiam faire lo torn de la cosina ; puei arribat davant la lar ò palhassa dau fuòc, solemnement mon paire i escampava dessús un veire de vin cuech, en disènt : « Alègre ! Alègre !

Mei bèus enfants, Dieu nos alègre !

Ambé Calènda tot ben vèn...

Dieu nos fague la gràcia de vèire l'an que vèn,

E se non siam pas mai, que non fuguem pas mens ! »

E totei cridaviam :

« Alègre ! Alègre ! Alègre ! » e' mb aquò se pausava l'aubre sus lei capfuòcs e tanlèu resplendènta partiá la regalida :

« Cachafuòc,

Bota fuòc. »

disiá mon paire en se signant, e totei nos metiam a taula. Ô ! la taulada santa, veritablament santa, ambe, tot a l'entorn, la familha complèta, pacifica e urosa ! En luòga dau calèu, pendolant de la *mòca*, que, dins lo corrent de l'an, menut, nos fasiá lume, aqueu jorn, sus la taula, brillhavan tres candèlas... E lo moc, se virava, per còp, devers quauqu'un, aquò'ra una marrida marca. De chasque bot, dins un sieton, verdolejava un bruelh de blat que, lo jorn de santa Barba, s'èra mes grellhar dins l'aiga. Sus la tripla toalha blanca pareissián, a de reng, lei plats sacramentaus : lei cacalauas, que chascun, ambé un lòng clavèu nòu, tirava dau cruvèu ; la merluça fregida, lo muge ambe d'olivas, la carda, lei cardons, l'api a la pebrada, seguit d'una sequèla de privadiás requistas, coma fogassa a l'òli, passarilhas, nogat, pomas de paradís ; e, au-dessús de tot, lo gròs *pan calendau* que non s'entamenava qu'après n'aver donat, religiosament, un quart au premier paure que passava.

La velhada, en esperant la messa de miejanuech, èra lònga, aqueu jorn, e longament, autorn dau fuòc, se i parlava deis ancians e se lausava seis accions.

D'après Frédéric MISTRAL, *Memòri e raconte*, Paris, Plon, 1906 ; Raphèle, CPM, 1981

Questions

1. Quals presents fa la maire als boiers ?
2. Qu'es lo *cachafuòc* ?
3. Que significa *pausar cachafuòc* ?
4. Que fa lo paire e que ditz ?
5. Qu'es lo *blat de Santa Barba* ?
6. Quals son los plats sacramentaus ?

Nadal de Pesenàs Lengadocian

Dins un establet, aval,

Es nascut, polit Nadal. (*bis*)

Dins una grèpia de rocada,

Ambe de palha per flaçada. È !

Chut ! chut ! chut !

Que l'enfant dòrm ! Pas tan de bruch !

Lo pastre a quitat son prat,

En cantant es arribat. (*bis*)

Sant Josèp se met sus la pòrta

E l'arrèsta d'una votz fòrta. È !

Un cordonier ven exprès

Per li faire de solièrs. (*bis*)

Pim, pam, pom, pica la semèla,

Pim, pam, pom, pica la semèla,

Sulcòp Sant Josèp ! l'interpèla. È !

Lo fifraire del país

Pòrta tanben son otís. (*bis*)

Per complaire al Filh, a la Maire,

I vòl jogar son plus bèl aire. È !

Interpretat per Maria ROANET, disques Ventadorn



Per cantar

Veire d'autres nadalets lemosins plan cantats encara al jorn de uèi, coma : *La tèrra es freja, Revelhatz-vos pastoreus, El Pueg d'Eschallas* (cf *Lou Cabrettairei de Nadalou et de Nostra Dama*, de V. POURVILLE)

■ Dieu n'es davalat

Dieu n'es davalat

Del ciau a la terra
Per botar la patz
Onte era la guerra
Per botar la patz
Onte n'era pas.

Mon Dieu donatz-nos
Nòstra Senta Estrena
Mon Dieu donatz-nos
Nòstra Senta Estrena
Donatz-nos l'amor
Tiratz-nos d'en pena
Seriam be benurós
D'èsser un jorn emb vos.

Nadalet tradicional cantat per Léon Peyrat (St-Salvador 19)
CD MODAL : Léon Payrat, violon, portrait de musicien

Una tradicion de Nadal en Gasconha : la halha de Nadau

Tradicionalament los crestians festejan la naissença del salvador la nuèch del 24 al 25 de decembre.

Nuèch de totas las reconciliacions, fèsta dels dròlles, demòra tanben una de las mai perilhosas que siá.

■ La halha de Nadau Gascon

Figuratz-vos fòrças maleficas que se vòlen pas avoar vençudas aquela nuèch e que fan tot lo mal que poscan dins a l'ora oficiala quan nais lo pichon nanòt : mièjanuèch. Apuèi, lor desfacha ne serà definitiva, adonc, a l'escurada venguda : brueissas e fachilièrs, lopgarons, diables, drac, enfin lo mau dejós totas las fòrmas sieunas se descabèstra e se vòl venjar d'una umanitat sens defensa. Aquelas creaturas, assajan d'entrar dins los ostals per panar los drollets o los ensorcierar.

Per se salvar de tot mal e s'aparar de las mascariás, los poblants del Vasadés an una arma secreta : lo halhanadau. Aquò's una ceremonia, dicha tanben la halha de Nadau e que se debana en familha, a la bòrda. Lo paire a preparat las

halhas : flambèus de palha de sègle sarrada d'un mètre de long, fixats sus de longs margues. Quand fa nuèch, tots los membres de la familha cadun amb sa halha alucada – la halha brutla quicòm coma 20 minutas de temps – fan lo torn dels camps a l'entorn de l'ostal. Projèctan la lutz de las halhas pertot ont passan per n'embandir lo mal en tot pregandar : *Halha Nadau, lo pòrc a la sau, la pola au topin, coratge vesin !* Aquò's la version mai esandida, d'autres s'acaban en apondent :

« La lèbe aus caulets, arrevira vaillet, a còp de foet !

– La lèbe aus caulets, arrevira-te, a grand còp de berret !

– Halha halhèra, lo vesin qu'a la caguèra !

– Halha halhèra, lo curè s'a copat la cafetièra !

– Halha halhèra, un sac per arrèga !

– Halha halhèra, una punhada a cada arrèga !

– Halha Nadau, la tripa au pau, lo gat au hum, pum ! »

Vertadièra practica de magia blanca qu'illustra lo combat de la lutz contra las tenèbras, ceremonia privada ont la familha tòrna èsser un cocon benefic, mescla de paganisme e de crestianisme, la halha de Nadau demòra una de las tradicions gasconas mai especifica d'Occitània.

■ La halhanadau Gascon

Quan èri drollet, que i a d'aquò mei de cinquanta ans, me soveni qu'a nòste n'oblidavan pas d'alucar la halha de Nadau.

Lo jorn de Nadau, mon papet portava un pilòt de palha au cap de la pèça. Davant d'anar a la messa de miejanueit, papet e mon pair, lo berret enfonçat sus las aurelhas e lo còl deu gilet relevat per se virar lo vent de bisa, anavan de cap au camp cadun portant una horca sus l'espaula. Jo que seguivi shens tròp m'i hisar dens la lutz blua de la lua. Los esclòps de vèrn sonavan sus la tèrra torrada e los cans lairavan au luenh.

Arribats au pilòt de palha, cadun ne'n botava sus sa horca una bona carca bien sarrada e papet de joelhs, bohand sus sa mècha d'amadó, horagava per alucar la palha. Dens lo fred de la nueit, la halha qu'escaloriva. Sa lusor hasèva cular l'escurada e tuava las estelas. Sa calor hasèva hóner la gelada qui lusiva sus l'èrba de la capsalèra. Alucant lavetz la palha de las horcas a la ha-lha, e l'un seguint l'aute, hasèvan lo torn de la pèça en cantant :

« La halhanadau, lo pòrc a la sau, la pola au topin, coratge vesin !

La craba aus caulets, arrevira vaillet a grands còps de berret ! »

Sus las còstas, d'autes huecs traucavan la nueit, d'autas halhas dançavan sus las sègas. A Pitras, a Monet, a Lescòt, a Jòrdis, a Sarèlas e tanben de l'aute costat deu riu de Bijós,



sus la còsta de Birac, lusivan las halhas de Nadau.
« Ditz-me papet, perqué hèn las halhas de Nadau ?
– Aquò ninòt, nos ven de luenh avant. Los vielhs disèvan qu'atau l'annada èra mei bona, los cabelhs mei plenhs. Lo huec escalorís la tèrra, burla los aujamis e balha lutz tanben au lòc deu sorelh que se còcha de bona òra en 'questa sason ».

De la palha viste burlada n'i damorava pas mei qu'un pilotet de hoselha on lo vent hasèva córrer vèrmis de huec. A onze òras e mieja, lo sagrestan sonava la messa de miejanueit. Lavetz las gents se n'anavan peus camins en caquetant, assegurats de trobar la calor en tornant al'ostau on lo soc de Nadau contunhava de cramar dens la chamineia, gitant una lutz roja suu vielh relòtge a balancièr. Cauhant mas mans torradas davant lo huec de la chaminèia, pensavi a una auta halha qu'alucan tanben de cap a miejanueit per Sent Jan, la nueit la pus corta de l'annada. E com se hèi, qu'anisat dens mon lièit, doç de la calor deu mòine, trobavi bien corta aquera nueit de Nadau que disen portant la pus longa de l'annada ?

E probable que dens mos sauneis, quauque imatge embrumat me vinèva d'aqueth temps perseguit dinc adara, lo temps on los òmes comandavan las causas deu cèu e de la tèrra, on cada cambiament deu sorelh èra com una navèra neishença deu monde purificat per lo huec, assadorat per l'aiga qui sortiva clara deu vente de la tèrra en quauque hont sacrada, lo temps tanben de las grandas pauras.

Gui DULAU,
Paraulas d'aciù, Vasats Cultura, 2000

- la capsalèra : *l'allée gazonnée* las sègas : *les haies* los cabelhs : *les épis*
- los aujamis : *les bestioles* un pilotet de hoselha : *un petit tas de braises*
- la calor deu mòine : *la chaleur du moine (bassinoire pour réchauffer l'intérieur des lits)*

Lo jorn dei Reis

Provençau

Mistral conta que, lo 6 de genièr, leis enfants de Malhana van a l'encòntre dei Reis... que lei veson pas jamai arribar, mas que lei retròban de vèspre dins la grèpia de la glèisa.

Dins la glèisa plena, pas puslèu èstre intrats, l'orguena, acompanyant lo cant de tot lo pòble, entamenava plan, puei alargava formidable lo supèrbe Nové :

De matin

Ai rescontrat lo trin

De tres grands Reis qu'anavan en viatge

De matin

Ai rescontrat lo trin

De tres grands Reis dessus lo grand camin.

Nosautres, apetegats, nos enfaulaviam, entre lei cotilhons dei femnas, enjusqu'a la capèla de la Nativitat. E aquí, sus l'atar, vesiam la Bela Estela ! Vesiam lei tres Reis Mages, emmantelats de roge, de jaune ambé de blu, que saludavan l'Enfant Jèsus : lo rei Gaspar ambé sa boita d'aur, lo rei Marchon ambé son encensier, e lo rei Bautezar ambé son pòt de miera ! Admiraviam lei galants pages que portavan la coa de sei mantèus tirassadors ; puei lei camèus gibós qu'auboravan la tèsta subre l'Ase e lo Buòu ; la Santa Vèrge e Sant Josèp, ambé tot a l'entorn, sus una montanheta de papièr mascarar, lei Pastres, lei Pastressas, que portavan de fogaças, de panièrs d'uòus e de borrassas ; lo Monier, que carrejava una saca de farina ; Deflauda que fielava ; lo Ravit que badava ; l'Amolaire qu'amolava ; l'Òste qu'esperlucant durbiá son fenestron ; e totei lei santons que figuran au Belèn. Lo mai que regardaviam èra lo rei Mora.

D'après Frédéric MISTRAL, *Memòri e raconte*, Paris, Plon, 1906 ; Raphèle, CPM, 1981

• Carnaval

Per acompanyar tèxtes e ilustracions de la pagina 47 :

<http://site.voila.fr/loucaramentant/> (provençal)

<http://perso.wanadoo.fr/ostal.sirventes/som.htm> (audenc)

Carnaval de Pau : *Valise pédagogique Carnaval* (Cap-òc CDDP 64)

Un carnaval occitan en Bigòrra (siti del rectorat de Tolosa : www.ac-toulouse.fr).

Carnaval de Nice : www.nicecarnaval.com

<http://alianwebserver.com/societe/carnaval/>

Daniel FABRE et Charles CAMBEROQUE, *La fête en Languedoc*, Privat, Toulouse, 1977

Claude GAIGNEBET, Marie-Claude FLORENTIN, *Le Carnaval*, Payot, Paris, 1979

La mairina

Lemosin

I aviá la sòr de mon grand, la Loísa. Ma mair li disiá per cas Mairina, que quò era sa mairina vertadièra, l'aviá portada jos los senhs. Mon grand l'apelava Luvisa coma se deu, mai ma granda quand li parlava, e per mon pair quò era Louise. Per ieu, Mairina en francés, e per tots la Mairine, un bastard de francés e de lemosin. Mas, ben segur, si era batisada Louise, era enregistrada Marguerite. Ai be dich en quauqu'un luec que lo nom de batisme era tròp sent e tròp secret per pas demorar secret – per èsser empleiat aital tot los jorns davant tot lo monde, e quò era una pro bona rason mas n'i aviá be



d' autras. E aquí n' i aguet una. Quand la petita Loísa naissiguet, son pair era desjà mòrt, quò es un parent que l' anet declarar a la comuna. Arribet a Chamberet – mas coma s' apelava quela petita ? Avia pas demandat. O be avia oblidat. Mas creiguet se sovenir de la mairina, que n' avián parlat.

– Ten, se penset, quò es la Margariton. La dròlla s' apela Margarita.

E Marguerite ne'n seguet. Mas quand batiseran quò era pas la Margariton qui portava, quò era sa filha la Loísa. E la drolleta aguet aïtau dos noms, un a la comuna, l' autre a l' egleisa.

Quò la gardet pas de frotjar. Quò era una fòrta femna, un pauc massiva de son visatge coma de son còrs, de sos pès, de sas quitas mans.

Marcelle DELPASTRE, *Las vias priondas de la memòria*, p.35-36, Aurillac, Ostal del Libre, 1996 traduction en français
Les Chemins creux, p.28-29, Paris, Payot, 1993

Carnaval de Limós dins Auda

Lo Carnaval primièr de l' annada se festeja a Limós, e dura tres meses, del primièr dimenge de genièr al dimenge de Rampalms. Es tanben lo mai ancian de França : desempuèi lo sègle XVI, cada dissabte e cada dimenge de tota la pontannada de Carnaval, los estatjants de Limós festejan amb fòrça cants e manifestacions musicalas. Lo Carnaval se debana segon las tres règlas del teatre classic : un sol luòc (la plaça del vilatge), un sol jorn (per caduna de las bandas) e totjorn segon lo meteís ritual. Tot s' acaba per la mòrt de sa Majestat Carnaval, cremada al son de *Adieu Paure Carnaval*.

Lo tèxt que seguís parla d' aquel Carnaval :

■ Fecòs Lengadocian

Lo temps s' arrèsta de picar per se botar al pas de Fecòs. Òm sentís pas de lassiera ni de preissa al cap de las doas oras que cal per far lo torn de plaça. Poiriá durar jorns e nuèits...

La nuèit, la nuèit del tresen torn, amb las entòrchas e la masqueta blanca qu' escandilha de pèrlas dels Peiròts dins lors vestits negres estranhs ont lusisson las bendas de satin roge e verd. Una beutat que copa l' alen, que ne ven coma abstracha dins sa perfeccion. Mas darrièr venon los Godils, e l' òm torna al còs, al ventre, al rire, a l' uman, e mai siá desformat, torçut, descarat, caricaturat. Aquí un forçat clòsca-rasat amb son

bolet que fa virar al cap de la cadena, e de pandòras cuolejaires; aici un centenari que sa cara es pas que rufas e que la barba li tòca los genolhs, mas qu' arrèsta pas d' anar furgar jols cotilhons e dins los casabècs ; ailà una menina en boneta e camisa que regussa sus de pompilhs peluts ; puèi un gorilla, un E.T., dos mexicans en poncho e sombrero, una marquesa, una esqueleta, un Mitterrand, tres monjas en corneta totas popas defòra, un Astérix amb son canhòt... Manca pas qu' un raton-lavaire ! E chinan ; e quilan e bolègan...

Joan-Claudi SÈRRAS, *Masquetas e mariòtas*, p. 148-149, IEO A Tots, 92

• La Sant-Martin Provèrbis de la Sant-Martin a Nadal

Entre Totsants e Nadal
La culhida dins l' ostal.

Per Sant-martin tasta ton vin
S' es bon garda-lo,
S' es marrit, dòn-li camin.

Varianta lemosina
Per Sent-Martin
Convida ton vesin,
Tua ton pòrc fin,
Bonda barrica e tasta vin,
Tira la gòga del topin.

Per Sant-Martin, l' auca al topin.

L' arquet de Sant-Martin
Lo val mai veire lo ser que lo matin.

Per Sant-Martin, la nèu es pel camin,
Per Santa Catarina, la nèu sus l' esquina.

De Santa Catarina a Nadal, lo mes es egal.

Arbre plantat pendent l' Avent, totjorn pren.

Qui per Nadal s' assolelha,
Per Pascas se torrelha.